

ІНДОЄВРОПЕЙСЬКЕ КОРИННЯ ЯЗИЧНИЦЬКИХ БОЖЕСТВ СХІДНИХ СЛОВ'ЯН

Максим Паркін

INDO-EUROPEAN ORIGIN OF THE PAGAN DEITIES OF THE EASTERN SLAVS

Maksym Parkin

The article reveals that the pagan deities of European nations come from more ancient images – the deities of the Indo-Europeans. It is known that along with the disintegration of the Indo-European language community into smaller language families and languages, images of Indo-European deities continued to exist, spread and change. Nevertheless, several main deities were identified in which Indo-Europeans believed: the Heavenly Father – the main deity, the Thunderer God – the god of the warriors, the God of Earthly Forces – the god of the underworld, wealth and abundance, the Great Goddess, the River Goddess and the Wild Deity. Furthermore, the information about the pagan deities of the Eastern Slavs: Perun, Veles, Stribog, Veles, Khors, Dazhbog, Svarog, Simargl and Mokosh, was analyzed in order to reveal similar features with Indo-European deities. During the analysis, it was found that Perun is the same Thunder God. In turn, the Eastern Slavs have Strybog as their Heavenly Father, and Veles is the God of Earthly forces. At the same time, there are reasons to believe that Khors, Dazhbog, and Svarog were formed during the Iranian influence on the Proto-Slavs in the middle of the 1st millennium BC. Regarding Simargl and Mokosh, we can state that we do not have enough information to confidently state that or other origin of these deities. However, we assume that Mokosh is a Indo-European River Goddess, and Simargl is the so-called «Wild Deity».

The study concluded that the Indo-European language community believed in several deities before its disintegration: the Heavenly Father, the God of Thunder, the God of Earthly Forces, the Great Goddess, the River Goddess and the Wild Deity. Later on, their images changed along with the process of settlement and development of new languages. In the case of the Eastern Slavs, these deities appeared as Stribog, Perun, Veles. At the same time, it was found out that some of the deities: Khors, Dazhbog, Svarog were formed as a result of Slavic-Iranian contacts. About the last considered deities: Simargla and Mokosh, there is insufficient information to assert a certain origin of these deities.

Keywords: deity, Indo-European, belief, Proto-Slavs, Iranian tribes, Eastern Slavs.

На зорі своєї історії люди створили божества, наділивши природні явища та базові концепції людськими рисами для того аби їх задобрювати, чи прохати про щось або дати пояснення тій, чи іншій події – банально мати ілюзію контролю.

Вірування у божеств та їхні образи разом з мовою переходять з вуст в уста від старого до нового покоління. Під час цього процесу передачі можуть відбутися зміни в мові, в осмисленні тих, чи інших природніх сил або зміни у суспільного порядку, але образи божеств у своєму базовому розумінні залишалися майже не змінними.

Починаючи з доби романтизму німці почали цікавитися фольклором власного народу та відкрили для себе заново германську міфологію. Таким чином розпочалася епоха вивчення міфології. Майже одночасно з цим відбулись експедиції в далеку Індію де європейці віднайшли для себе санскрит, яка не була вже такою далекою від європейських мов, що у свою чергу наштовхнуло науковців на думку, що всі мови походять від одного джерела. Таким чином люди відкрили для себе індоєвропейську мовну спільність. Разом з цим люди, окрім схожості мов, почали помічати й схожості у міфологічних мотивах, ба навіть у іменах божеств. Це не обійшло і язичництво східних слов'ян.

Починаючи з кінця XVIII ст. тема дослідження язичництва східних слов'ян поступово почала займати велику цікавість в російській імперії, а починаючи з кінця XX ст. вже в українському суспільстві. Це своєю чергою породило велику кількість міфів та хибних тверджень навколо цієї теми.

Завдання статті полягає в порівнянні реконструйованих образів основних божеств індоєвропейців з відомими божествами східних слов'ян та знаходженні схожих відповідників між ними, а мета – у відтворенні розвитку образів основних індоєвропейських божеств в образи божеств східних слов'ян.

Головною особливістю джерельної бази вивчення язичництва східних слов'ян полягає у недостачі писемних джерел для реконструкції божеств. В основному писемні свідчення можна поділити на дві категорії: ті, що написані монахами Київської Русі після її хрещення, та ті, що були написані іноземцями. В першу категорію входять літописи, слова та повчання. Друга категорія більш різноманітна, та складається зі свідчень католицьких місіонерів, візантійських правителів та вчених, а також зі свідчень арабських мандрівників. Писемні свідчення від самих язичників нині відсутні: їх або не було або вони зникли з плином історії.

У зв'язку з такою ситуацією з писемними джерелами вчені вимушені покладатись на інші історичні джерела: археологічні, етнографічні та лінгвістичні, у спробі дослідити та реконструювати божества.

Дослідження язичництва східних слов'ян можна поділити на три головні етапи: «імперський період», «радянський період» та сучасний період».

Перший період розпочався в другій пол. XVIII ст. На початку він характеризувався спробою російських вчених створити власний «пантеон» на подоби грецькому. Тому тодішні дослідники радше створювали «кабінетну міфологію» ніж вивчали справжню. Нині праці цих дослідників мають лише історіографічну цінність, бо вони мали більше не історичну, а розважальну функцію, мали багато вигадок та помилок. З цього періоду можна виділити працю Татищева «Истории российской с самых древнейших времен», яка й започаткувала вивчення міфології східних слов'ян.

Надалі, в 30–70 рр. XIX ст., почалися з'являтися перші методологічні дослідження, і як в наслідок утворення перших наукових напрямків. На той час дослідники вважали, що міфологія східних слов'ян буде аналогічною іншим відомим міфологіям як, наприклад, грецькій, індійській або скандинавській. В цей час була зроблена перша, але не вдала спроба реконструкції міфологічної системи в праці Д. О. Шенінга «Мифы славянского язычества».

Під кінець XIX ст. у сфері дослідження язичництва східних слов'ян відбуваються радикальні зміни: поширюються ідеї неможливості реконструкції язичництва східних слов'ян. Результатом цього стала поява скептицизму та розвиток його у здоровий критицизм, який визначив зміну методологічних та джерельних орієнтирів, яке відбулося на початку XX ст. Через невелику інформативність та уривчастість писемних свідчень дослідники відкрили для себе величезний пласт етнографічних джерел. Провідними дослідниками у сфері критицизму були Ф. Леже, Л. Нідерле. З важливих праць того часу можна виділити працю А. Анічкова «Язычество и Древняя Русь». Окремо вважаємо за потрібне виділити працю М. Костомарова «Слов'янська міфологія» та величезну працю М. Грушевського «Історія України-Руси».

Наступний період відбувся після жовтневого перевороту та становлення більшовицької, а надалі комуністичної гегемонії. На початку існування тоталітарного режиму сфера вивчення міфології східних слов'ян, як майже вся наука, намагалася адаптуватися до нового політичного режиму. Саме ж ставлення режиму до дослідження міфології доволі швидко змінювалось від агресивного атеїзму, який вказував на недоцільність вивчення цієї тематики, до політики так званого «Сталінського відродження» під час якого вивчення міфології східних слов'ян стало на службу радянській пропаганді. Головними працями цього періоду є «Киевская Русь» Б. Грекова та «Морфология сказки» В. Проппа.

Лише починаючи з 70-х рр. XX ст. відбувся розвиток у вивченні язичництва: з'являються нові ідеї та напрямки. Формуються нові методологічні підходи: структуралізм та емпіризм. Водночас з'являється потужний напрямок у вивченні міфології східних слов'ян, яка базується на індоєвропейському «Основному» міфі битви Бога-Громовержця проти Змія. Основними провідниками цієї теорії були В. Іванов та В. Топоров.

Сучасний етап розпочався з розпадом Радянського Союзу. За цей недовгий час відбувається період переосмислення набутого шляху та його узагальненням. Водночас в суспільстві з'явилася тенденція на неоязичництво, що своєю чергою негативно впливає на розвиток вивчення язичницьких божеств східних слов'ян.

З давніх часів різні народи помічали спільності в їхній мові з мовами інших народів. Про наявність таких спільних рис було відомо різним європейським народам, які помічали їх протягом всієї історії власного становлення.

Проривом у вивченні цього питання почалося в XVI ст. з приходом єзуїтських місіонерів на територію Індії – так європейці відкрили для себе санскрит – класичну мову древньої Індії. Один з місіонерів – Святий Френсіс Ксав'єр «відкрив» цю мову. Він писав, що між санскритом та між деякими європейськими мовами є незрозуміла схожість.

В 1768 р. Гастон Коердокс (Gaston Coeurdoux) водночас з В. Джонсоном довів, що санскрит має спорідненості з мовами народів Європи. Вже на початку XIX ст. було очевидним, що більшість мов, які поширені на території Європи та частини Азії, мають схожі риси; вже в 1813 р. англійський вчений Томас Юнг дав нам відоме визначення як індоєвропейська мовна спільність (Mallory & Adams 2006, р. 19).

Проте на той час загально вважали, що всі індоєвропейські мови походили від санскриту, що було не вірно. Це змінилося з приходом німецького А. Шлейхера: він вважав, що всі індоєвропейські мови (в тому числі санскрит) походять від спільної прамови. Дослідник бачив цю прамову як єдину систему форм, тому навіть спробував її реконструювати. Він розвинув цю ідею в теорії «родового дерева» індоєвропейських мов, яка збереглася і до наших днів. На основі цієї теорії було зроблено висновок, що індоєвропейська прामова (Ursprache) була розділена на дві групи: південноєвропейську (аріо-греко-італо-кельтську), північноєвропейську (слов'яно-германську) (Святченко 2018, с. 102). З останньої вийшла слов'янська прामова, яка розділилася на три гілки: південну, західну та східну. Пізніше цю думку розвинули Т. Гамкрелідзе та В. Іванов, виділяючи дві групи «А» та «В», які були розподілені за ареалом розселення (Павленко 2005).

Підсумовуючи вище сказане, ми можемо простежити зв'язок між праіндоєвропейською мовною спільністю, та східними слов'янами.

Разом зі схожістю мов люди також помічали й схожість між давніми віруваннями та з уособленням природних й космічних явищ – божеств. Так, чи інакше ми можемо побачити спільні риси у грецького Зевса, етрусського та римського Юпітера, германо-скандинавського Тора, балтського Перкунаса та слов'янського Перуна. Проте чому вони є?

Як казав А. Шлейхер: «Мова є мислення, виражене звуками», «... мова є звуковим виразом думки» (Святченко 2018, с. 101). Тобто разом з розселенням предків сучасних носіїв індоєвропейських мов поширювалися та їхнє світобачення. Проте потрібно зазначити, що як і мова, так і релігійний світогляд міг зазнавати змін в період сепарації та встановлення у східних слов'ян. Бо з розділенням індоєвропейських народів та утворенням нових, стародавні божества змінювали звучання та образи, відповідно до різних історичних подій, явищ та процесів, однак у цих божеств мали зберегтися й спільні риси, в тому числі у язичницьких божеств східних слов'ян (Дрогомирецький та Гуцуляк 2012, с. 99).

Для того аби знайти індоєвропейське коріння божеств східних слов'ян нам потрібно спочатку дізнатися в які божества могли вірити індоєвропейці. Вчені розділяють декілька основних типів.

*dyēus ph₂ter (*dyēus – сяюче небо, *ph₂ter* – батько) – Небесний батько або ж Бог-отець, найдавніший та найважливіший персонаж індоєвропейського пантеону. Він уособлював у собі як законодавчу та і військову функцію. Пізніше цей персонаж в індоєвропейських народів поступово відходив на другий план та замінювався іншими божествами, що навіть спричинило появу спеціальних пояснювальних міфів, наприклад міф про «падіння Дьяуса» в індійській міфології або ж кельто-германський сюжет про втрату богом золотої руки й неможливості з цієї причини виконувати функції «царя богів» (Дрогомирецький, Гуцуляк 2012, с. 100). Найсильніше образ цього божества зберігся в грецькій та римській міфології (Mallory & Adams 2006, р. 431), навіть їхні назви мають яскраве посилення на нього. Так слово *Zeus* походить від праіндоєвропейського *dyēus (*Dyēus: The Indo-European Sky Father* 2023), а римський *Jupiter* від *ph₂ter*.

Другим по важливості та популярності в індоєвропейців посідав Бог Грому. Його ім'я походить від двох праіндоєвропейських коренів, які однаково означають «грим», «бити», «вдаряти»: «**regk-*» «**tar-*». Перший можна помітити в імені індоарійського Парджанї, скандинавської Фьоргун (мати Тора), балтського й слов'янського Перуна. Другий корінь зустрічається у кельтського Таранїса, германського Донара і Торі, етрусського Хару, та іранського Тура.

Даний бог був покровителем військової дружини, котра прийшла на заміну племені як цілісного колективу в період походів індоєвропейців у II ти до Р. Х. Саме з появою військової дружини як окремого прошарку суспільства і почалася «заміна» Небесного батька. Основними атрибутами бога-громовержця був молот або сокира, священними символами виступали орел, тур та дуб. Іншим важливим мотивом в міфі Бога грому є його боротьба зі змієподібним чудовиськом: Тор та Йормунгард, Зевс і Тифон, Індра і Вітра (Дрогомирецький, Гуцуляк 2012, с. 101).

Бог земних сил. Спочатку цей персонаж мав зв'язок з ґрунтом – як з місцем проростання та помирання, колообігу життя та смерті. Пізніше цей образ трансформувалася на цілий ряд персо-

нажів, яких можна поділити на дві умовні групи. Перша група спільна тим, що їхні імена походять від спільного кореня *uel-/*ueg-, який пов'язаний з поняттям світла та багатства, наприклад грецький Уран та Плутос Ведичний Варуна, Етрусський Велфа. Інша група об'єднує локальні божества, які безпосередньо втілювали стихію лісу, багато з яких мали власні імена (кельтський Цернунн і Єзус, грецький Діоніс і Бахус, фракійський Вахх, та ін.) Це можна пояснити тим, що справжнє ім'я Бога земних сил було табуйованим і замість імені до нього зверталися різними епітетами.

Символіка та атрибути Бога земних сил мали чітку зооморфну природу, бо однією з його функцій було опіка над тваринним світом та домашньою худобою. Найбільш характерною священною твариною для цього божества був бик. Цьому божеству також приписують два міфи: союз з Великою Богинею, як втілення родючості, а також протиставлення з Богом Грому (Дрогомирецький, Гуцуляк 2012, с. 102–103).

*rudlos – Дике божество. Єдиним подібним божеством є ведійський Рудра. Можливо спільне коріння з цим божеством має східнослов'янський Симаргл (Регл).

Річкова богиня (*deh_hnu-). Прямих доказів існування річкової богині з подібним коренем в назві не зафіксовано в язичництві східних слов'ян, проте багато назв річок, на території розселення східних слов'ян його мають: Дніпро, Дон, Дністер (Mallory & Adams 2006, р. 434).

Велика богиня. Коріння цієї богині сягає у добу неоліту, коли панував серед людей матриархальний устрій, тоді вона наділялася космічною природою. Вже пізніше, у патріархальному індоєвропейському суспільстві, її образ зменшився – вона втратила свою небесну іпостась. Пізніше її образ розбився на декілька менших з різними ролями: богиня землі, родючості, долі, війни, священного вогню, любові та смерті (Дрогомирецький, Гуцуляк 2012, с. 104).

Оглянувши основних індоєвропейських божеств ми можемо перейти до божеств східних слов'ян. І розпочнемо ми з раніше згаданого Перуна. Перша згадка про нього знаходиться у праці Прокопія Кесарійського «Війна з готами». В ній було згадано вірування антів та склавинів: «Вони вважають, що один із богів [грецькою: $\text{ue}\acute{\omega}\nu\ \mu\acute{\epsilon}\nu\ \gamma\acute{\alpha}\rho\ \acute{\epsilon}\nu\alpha$], – творець блискавки, – саме він є єдиним владикою над усіма» (Артюх 2009, с. 17). Це свідчення є доказом того, що Перун був загальним для слов'ян божеством. Іншим доказом цього є похідні від його імені топоніми в Польщі та в ряді країн південних слов'ян (Вортман). Водночас він був головним божеством у східних слов'ян як доказ можна привести Повість минулих літ в якій описувався так званий «Пантеон Володимира»: «І поставив він кумири на пагорбі, поза двором теремним: Перуна дерев'яного, – а голова його [була] срібна, а вус – золотий, – і Хорса, і Даждьбога, і Стрибога, і Симаргла, і Мокош» (Артюх 2009, с. 17). В цій згадці Перун зазначається першим, а також приділяється значна увага опису його ідолу, що у своєю чергою виокремлює його, та ставить на позицію вище на фоні інших божеств, які просто були згадані.

«Електричну» природу божества можна зустріти в етнографічних та фольклорних джерелах: так білоруських казках де «Пярун» бореться з супротивником та вражає його блискавкою або в українській приказці «Бодай тебе Перун побив», де вживання слова «перун» у значенні грому та блискавки (Вортман).

Узагальнюючи все вище сказане, можна впевнено стверджувати, що Перун у східних слов'ян має індоєвропейське коріння від індоєвропейського Бога Громовержця.

Наступним слов'янським божеством на розгляді буде Велес. Першою прямою згадкою про Велеса можемо зустріти в Повісті минулих літ, де йшлося про присягання князя Олега грекам 907 р.: «Клялися оружжям своїм, і богом своїм Перуном, і Волосом, богом скоту. І так утвердили мир» (Яременко 1990). Ця згадка дає нам натяк, на походження цього божества. Раніше було зазначено, що однією з функцій індоєвропейського Бога земних сил було покровительство домашніх тварин та скоту. Окрім цього з ім'ям Велес, а конкретніше з його альтернативним ім'ям – Волос, пов'язане слово волохатий. Є ймовірність того, що назва «Велес» не є його справжнім ім'ям, а епітетом, яким згадували давнішого, індоєвропейського Земного Бога. Водночас його ім'я зіставне з коренем *uel-/*ueg-. Також згадати, що в з давніх часів до Середньовіччя скот кількістю голів скоту визначалася заможність, що добре складається в одну картину. Також потрібно зазначити, що Велес має спільний корінь з литовським *vėlė* (мертвим) та Велніасом, хетським *wellu* (лугом), та скандинавськими Валькіріями (крилатими жінками, які забирають достойних мертвих воїнів) та Валгалли (місце для душ загинувших у боях воїнів) (Matasović 2018). В індоєвропейських мовах також зустрічаються слова з коренем «vel» в індоєвропейських мовах можна зустріти слова з подібними коренями, які пов'язані зі смертю: давньоісландське *valhol* – вальгала, тохарське *A walu-* мертвий. Давньоанглійське *wael* – труп на полі бою, який залишили (Іванов і Топоров 1980, с. 450–456). Тому можна остаточно впевнитися, що Велес був пов'язаним з потойбіччям та смертю як і Земний Бог індоєвропейців.

Ми дізналися, що Перун та Велес мають індоєвропейське коріння та уособлюють в собі Бога Громовержця та Бога Земних сил, але чи зберігся серед язичницьких божеств східних Небесний батько? Ймовірним кандидатом на «нащадка» цього давнього індоєвропейського образу може бути Стрибог. Так радянські лінгвісти В. І. Іванов та Т. В. Ґамкрелідзе, які виводили корінь «стри» з ригведського слово – «батько», а слово «бог» іранського походження заміняє індоєвропейське *t'iew-/dius* зі зміною місць обох слів. Таким чином індоєвропейський *t'ieus-pHter* перетворюється на слов'янського Стрибога (Попович 1998, с. 41).

Щодо інших божеств, а саме тих, які згадувалися в Початковому літописі Нестора Літописця «І став княжити Володимир у Києві один. І поставив він кумири на пагорбі, поза двором теремним: Перуна дерев'яного, – а голова його [була] срібна, а вус – золотий, – і Хорса, і Дажьбога, і Стрибога, і Симаргла, і Мокош» (Артюх 2009, с. 36), то у них не можливо чітко простежити зв'язок з індоєвропейськими божествами.

Науковці, які досліджували питання походження язичницьких божеств східних слов'ян: Симаргла, Хорса, та Дажбога, висували багато різноманітних гіпотез та теорій, однак їхня велика кількість схиляється до того, що вони мають іранське походження. Для цього є підстави так вважати, як відомо, формування праслов'ян розпочалося в середині I тис. до Р. Х. з відокремленням від балто-слов'янської групи. Це пов'язують з наближенням носіїв праслов'янської мови з іраномовними кочовими племенами, які тоді проживали на території Північного Причорномор'я (Нідерле 2010 с. 28). Доказом цього є іранізми: хата, бачити, дбати, тривати, жвавий, збіжжя, почвара, шупити, темрява, та що важливо – бог (Тищенко 2005, с. 4).

Слово бог походить від іранського «*bhaga*», яке означає благо або багатство замінило слово *dieus* або *deity*, яке позначало божества, особливо головного – Небесного батька, *dyeus ph₂ter*. Водночас окрім заміни головного слова, яке позначало божество східні слов'яни отримали велику кількість слів у релігійно-міфологічній сфері: «віра», «світ», «благо», «чара», «віщати», «жертви» (в первісному значенні – відправляти релігійний обряд), «жрець», «вопити», «звати», «писати», «каятися», «боятися», «хоронити», «слово», «діло», «зло», «ерам», «вина», «могила». Іншим аргументом іранського впливу на праслов'ян, а далі східних слов'ян є факт того, що у сусідів слов'ян – балтів зберіглася назва головного божества – *dievas* (Попович 1998, с. 41).

У висновку ми можемо зрозуміти, що іранський вплив на слов'янський світогляд та релігійну лексику був великим. Це також могло вплинути на образи та назви вже наявних божеств у слов'ян так і можливим «поповненням» новими.

Це сходиться з поширеним твердженням того, що божество Хорс прийшов саме від іранських кочівників. Першим хто висловив таку думку був дослідник І. Прейс, який помітив, що в іранських мовах присутні слова, які позначають сонце та мають близькість до слова Хорс (Васильєв 1998, с. 19).

Наступне божество – Дажбог також ймовірно утворився від слов'яно-іранських контактів. Про це свідчить слово бог в кінці, а також корінь «даж», відповідники якого зустрічаються в інших індоєвропейських мовах. Так О. Фаміцин та Л. Нідерле вважали, що форма Дажь- пом'якшенням давнього індоєвропейського слова «даг». Похідні від цього слова зустрічаються як в скандинавських мовах (*Daugr* – «день»), так і в перській мові є *dagh* – «палити», також багато слів балтійських мов зі значенням «жара», літо» (Клейн 2004). Окремо треба зазначити, що серед південних слов'ян було поширене божество Дабог, яке має досить співзвучне з нашим Дажбогом.

Тому можна зробити висновок, що Дажбог має індоєвропейське коріння, але його образ та ім'я зазнали змін під час слов'яно-іранських контактів через, що не зрозуміло від якого індоєвропейського божества походить його образ.

Окремо варто оглянути Сварога, попри те, що він не згадується в Повісті минулих літ. Він згадується в Іпатіївському літописі 1114 р., та в перекладі Хроніки Малали, де як вже було зазначено, що Дажбог був сином Сварога, тобто Сварожичем (Пономарьов). Водночас ситуація з його походженням схожа з Дажбогом – слов'янське божество з невстановленим відповідником в праіндоєвропейському віруванні.

Аргументом того, що Сварог має пряме індоєвропейське коріння можна знайти у свідченнях єпископів Титмара та Бруно. Перший зазначив, що балтійські слов'яни поклонялися божеству з синонімом «*Zuagasiz*», яке Пізані зв'язав зі Сварожичем. Окремо треба зазначити, що у чехів та словаків зустрічається згадка про дух вогню *Parog* або *Parox*, ім'я якого співзвучно зі Сварогом, також його ім'я співзвучно з санскритським словом «*svarga*» (Огієнко 1992, с. 96).

Щодо двох останніх божеств, які згадувалися в Початковому літописі: Симаргла та Мокош важко, що можна виявити через малу кількість інформації, навіть порівнюючи з обсягом ін-

формації про інших, вище згаданих, божеств. Однак можна припустити, що перше божество є втіленням індоєвропейського Дикого божества *rudlos* у зв'язку з певною схожістю їхніх назв.

Аргументом тому, що Мокош може бути пов'язана з Річковою богинею індоєвропейців служить її корінь походить від слова «мокий» (Михайлов 2017, с. 47). Водночас Н. Ф. Мокшин, котрий вважав, що теонім божества має індоєвропейське походження (Зубов 1981, с. 150), що може наводити на зв'язок між індоєвропейською річковою богинею та слов'янською Мокошшю. Однак, як і у випадку з Симарглом не достатньо сильних фактів аби дізнатися конкретно про походження цих божеств (Буйських 2017).

Отже, проведене дослідження дає підстави вважати, що частина божеств східних слов'ян (Перун, Стрибог та Велес) є прямими «нащадками» індоєвропейських божеств: Перун є уособленням індоєвропейського Бога-громовержця, Стрибог походить від Небесного батька, Велес, своєю чергою, є Богом Земних сил. Водночас є категорія божеств, які утворилися від слов'яно-іранських контактів, які відбувалися з сер. I тис до Р. Х. або ж зазнали змін від іранського впливу, що достеменно невідомо звідки їхні образи походять. Однак вони також мають індоєвропейське коріння, до них входять: Хорс, Дажбог, та Сварог. Водночас про іншу групу божеств: Симаргла та Мокош, ми не можемо безумовно стверджувати про природу їхнього походження через відсутність достатньої кількості джерел. Проте, на наш погляд вони також можуть мати індоєвропейське коріння. Симаргл походить від праіндоєвропейського божества, а Мокош від Річкової богині.

В результаті ми можемо стверджувати, що язичництво східних слов'ян має пряме походження від індоєвропейських божеств, однак частина божеств зазнала змін від іраномовного впливу під час слов'яно-іранських контактів.

Список джерел та літератури

- АРТЮХ, В. О., 2009, Слов'янські вірування. Писемні джерела до вивчення курсу «Релігієзнавство» для студентів гуманітарного факультету денної форми навчання. Суми: Вид-во «СумДУ».
- БУЙСЬКИХ, Ю., 2017, Мокош – давньослов'янська богиня? [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://likbez.org.ua/ua/mokosh-drevneslavvyanskaya-boginya.html>
- ВАСИЛЬЕВ, М. А., 1998, Религиозно-мифологическое взаимодействие с иранским миром. Языческая реформа князя Владимира. Москва.: Вид-во «Индрик».
- ВОРТМАН, Д. Я. Перун. Енциклопедія історії України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Perun>
- ДРОГОМИРЕЦЬКИЙ, П. П, ГУЦУЛЯК О. Б., 2012, Основи індоєвропейського мовознавства та компаративістики. Навчально-методичний посібник. Івано-Франківськ: Вид-во «Симфонія форте».
- ЗУБОВ, Н. И., 1981, О теониме МОКОШЬ. В: Зубов Н., ред. Этимологические исследования. Вып. 2. Свердловск, 149–160.
- ИВАНОВ, В. В. ТОПОРОВ, В. Н., 1980, Славянская мифология. Мифы народов мира: Энциклопедия. Москва: Вид-во «Советская Энциклопедия», 450–456. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://philologos.narod.ru/myth/slavmyth.htm>
- КЛЕЙН, Л. С., 2004, Возрождение Перуна. Санкт-Петербург: Вид-во «ЕВРАЗИЯ». [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.rulit.me/books/voskreshenie-peruna-k-rekonstrukcii-vostochnoslavvyanskogo-yazychestva-read-214992-110.html>
- МИХАЙЛОВ, Н. А., 2017, История славянской мифологии в XX веке. Москва.: Вид-во «Институт славяноведения РАН».
- НИДЕРЛЕ, Л., 2010, Славянские древности. Москва: Вид-во «Новый Акрополь».
- ОГІЄНКО, І. І., 1992, Дохристиянські вірування українського народу. Київ: Вид-во «Обереги».
- ПАВЛЕНКО, Ю. В., 2005, Індоєвропейська спільність. НАН України. Інститут історії України. Київ: Вид-во «Наукова думка». [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Indoevropska_spilnist
- ПОНАМАРЁВ, А. И. Памятники древнерусской церковно-учительной литературы. Выпуск 3. Поучения о разных истинах веры, благочестия и христианской жизни. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://azbyka.ru/otechnik/Aleksandr_Ponomarev/pamjatniki-drevnerusskoj-tserkovno-uchitelnoj-literatury-vypusk-3-pouchenija-o-raznyh-istinah-very-bлагоchestija-i-hristianskoj-zhizni/3_2
- ПОПОВИЧ, М. В., 1998, Нарис історії культури України. Київ: Вид-во «АрТек».

- СВЯТЧЕНКО, В., 2018, Системні властивості мови в студіях А. Шлейхера. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tppsf_2018_6_8
- ТИЩЕНКО, К., 2005, Контури лексико-граматичної стратифікації і етногенез українців. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://chtyvo.org.ua/authors/Tyschenko_Kostiantyn/Kontury_leksyko-toponimichnoi_stratyhrafii_Ukrainy_i_etnohenez_ukraintsiv/
- ЯРЕМЕНКО, В. В., 1990, Ізборник. Повість врем'яних літ. До 6420 [912] року. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://litopys.org.ua/pvlyar/yar01.htm>
- DYEUS: The Indo-European Sky Father. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://youtu.be/BUIQAGqhSj0?si=H5pNHыTXOFoQmDXy>
- MALLORY J. & ADAMS D., 2006, The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World. New York: Oxford University Press Inc.
- MATASOVIC R., 2018, A Reader in Comparative Indo-European Religion. Zagreb: University of Zagreb.

References

- ARTUKH, V. O., 2009, Slovianski viruvannia. Pysemni dzherela do vyvchennia kursu «Religieznavstvo» dlia studentiv humanitarnoho fakultetu dennoi formy navchannia [Slavic beliefs. Written sources for studying the course «Religious Studies» for full-time students of the Faculty of Humanities]. Summary: Vydavnytstvo «SumDu». [In Ukrainian].
- BUIISKYKH, Y., 2017, Mokosh – davnioslovianska bohynia? [Is Mokosh an ancient Slavic goddess?]. [Online]. Available from: <https://likbez.org.ua/ua/mokosh-drevneslavyanskaya-boginya.html> [In Ukrainian].
- DROGOMYRECKI, P. P., GUCULIAK O. B., 2012, Osnovy indoeuropeiskoho movoznavstva ta komparatyvistyky. Navchalno-metodychnyi posibnyk [Basics of Indo-European linguistics and comparative studies. Educational and methodological manual]. Ivano-Frankivsk: Vydavnytstvo «Symphonia forte». [In Ukrainian].
- DYEUS: The Indo-European Sky Father, 2023, [Online]. Available from: <https://youtu.be/BUIQAGqhSj0?si=H5pNHыTXOFoQmDXy> [In English].
- IVANOV, V. V., TOPOROV, V. N., 1980 Slavianskaia mifologia. Miphy narodov mira. Encyclopedia [Slavic mythology. Myths of the peoples of the world: Encyclopedia.]. Moscow: Izdatelstvo «Sovetskaia Encyclopedia», 450–456. [Online]. Available from: <http://philologos.narod.ru/myth/slavmyth.htm> [In Russian].
- KLEIN, L. S., 2004, Vozrozhdenie Peruna [Revival of Perun]. Saint Peterburg: Izdatelstvo «EURASIA». [Online]. Available from: <https://www.rulit.me/books/voskreshenie-peruna-k-rekonstrukcii-vostochnoslavyanskogo-yazychestva-read-214992-110.html> [In Russian].
- MALLORY, J., ADAMS, D. 2006, The Oxford Introduction to Proto-Indo-European and the Proto-Indo-European World. New York: Oxford University Press Inc. [In English].
- MATASOVIC, R., 2018, A Reader in Comparative Indo-European Religion. Zagreb: University of Zagreb. [In English].
- MIKHAILOV, N. A., 2017, Istorია slavianskoi mifologii v XX veke [History of Slavic mythology in the 20th century]. Moscow: Izdatelstvo «Instytut sloviaovedennia RAN». [In Russian].
- NIDERLE, L., 2010, Slavianskie drevnosti [Slavic antiquities] Moscow: Izdatelstvo «Novii Akropol». [In Russian].
- OHIENKO, I. I., 1992, Dohrystyianski viruvannia ukrainskoho narodu [Pre-Christian beliefs of the Ukrainian people]. Kyiv: Vydavnytstvo «Oberehy». [In Ukrainian].
- PAVLENKO, Yu. V., 2005, Indoevropieska spilnist [Indo-European community]. NAN Ukrainy. Institut istorii Ukrainu. Kyiv: Vydavnytstvo «Naukova dumka». [Online]. Available from: http://www.history.org.ua/?termin=Indoevropieska_spilnist [In Ukrainian].
- PONOMAREV, A. I. Pamyatniki drevneruskoi tserkovno-uchitelnoi literatury. Vypusk 3. Pouchenia o raznyh istinah very, blagochestia i khristianskoi zhizni. [Monuments of Old Russian church and teaching literature. Issue 3. Teachings about different truths of faith, piety and Christian life.] [Online]. Available from: https://azbyka.ru/otechnik/Aleksandr_Ponomarev/pamjatniki-drevnerusskoj-tserkovno-uchitelnoj-literatury-vypusk-3-pouchenija-o-raznyh-istinah-very-bлагоchestija-i-hristianskoj-zhizni/3_2 [In Russian].
- POPOVYCH, M. V., 1998, Narys istorii kulturu Ukrainu [Essay on the history of culture of Ukraine]. Kyiv: Vydavnytstvo «ArTek». [In Ukrainian].
- SVIATCHENKO, V., 2018, Systemni vlastyivosti movy v studiah A. Shleikhera [System properties of language in the studios of A. Shleicher]. [Online]. Available from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tppsf_2018_6_8 [In Ukrainian].

TYSHCHENKO, K., 2005, Konturu leksyko-gramatychnoi statyfikatsii i etnogenes ukrainsiv [Contours of lexical-grammatical stratification and ethnogenesis of Ukrainians]. [Online]. Available from: https://chtyvo.org.ua/authors/Tyschenko_Kostiantyn/Kontury_leksyko-toponimichnoi_stratyhrafii_Ukrainy_i_etnohenez_ukrainsiv/ [In Ukrainian].

VASILIEV, M. A., 1998, Religiozno-mifologicheskoe vzaimodeistvie s iranskim mirom. Iazicheskaia reforma kniazia Vladimira [Religious and mythological interaction with the Iranian world. Pagan reform of Prince Vladimir]. Moscow: Vydavnytstvo «Indrik». [In Russian].

VORTMAN, D. Y., Perun. Encyclopedia istorii Ukrainy. Perun [Encyclopedia of the history of Ukraine. Perun]. [Online]. Available from: <http://www.history.org.ua/?termin=Perun> [In Ukrainian].

YAREMENKO, V. V., 1990, Izbornyk. Povist vremennyh lit. Do 6420 [912] roku [Izbornyk. Primary Chronicle. Until the year 6420 [912]] [Online]. Available from: <http://litopys.org.ua/pvlyar/yar01.htm> [In Ukrainian].

ZUBOV, N. I., 1981, O teonime MOKOSH [About the name MOKOSH]. In: Zubov N., ed. Etimologicheskie issledovaniia, Cover 2. Sverdlovsk. [In Russian].

Індоєвропейське коріння язичницьких божеств східних слов'ян

В статті було виявлено, що язичницькі божества народів Європи походять від більш давніх образів – божеств індоєвропейців. Відомо, що разом з розпадом індоєвропейської мовної спільності на менші мовні сім'ї та мови, водночас продовжували існувати, поширюватися та змінюватися образи індоєвропейських божеств. Проте було реконструйовано декілька основних божеств, в яких вірували індоєвропейці: Небесний батько – головне божество, Бог-громовержець – бог військової дружини, Бог земних сил – бог підземного світу, багатства та достатку, Велика богиня, Річкова богиня та Дике божество. Надалі було проаналізовано відомості про язичницьких божеств східних слов'ян: Перуна, Велеса, Стрибога, Велеса, Хорса, Дажбога, Сварога, Ситаргла та Мокош аби виявити схожі риси з індоєвропейськими божествами. Під час аналізу було виявлено, що Перун є тим самим Богом-Громовержцем. Своєю чергою Небесним батько у східних слов'ян був Стрибог, Велес – це Бог Земних сил. Водночас є підстави вважати, що Хорс, Дажбог та Сварог утворилися під час іранського впливу на праслов'ян в середині I тис. до Р. Х. Щодо Ситаргла та Мокош ми можемо констатувати, що у нас недостатньо інформації, щоб переконливо стверджувати про те, чи інше походження цих божеств. Однак ми припускаємо, що Мокош є індоєвропейською Річковою богинею, а Ситаргл є так званим «Диким божеством».

У результаті дослідження було зроблено висновок, що індоєвропейська мовна спільність до свого розпаду вірувала у декількох божеств: Небесний батько, Бог Грому, Бог Земних сил, Велика богиня, Річкова богиня та Дике божество. Надалі їхні образи зазнавали змін разом з процесом розселення та виокремлення нових мов. У випадку зі східними слов'янами ці божества постали в образі Стрибога, Перуна, Велеса. Водночас було виявлено, що частина божеств: Хорс, Дажбог, Сварог утворилися від слов'яно-іранських контактів. Про останніх розглянутих божеств: Ситаргла та Мокош недостатньо інформації аби стверджувати про певне походження цих божеств.

Ключові слова: божество, індоєвропейський, вірування, праслов'яни, іранські племена, східні слов'яни.

Maksym Parkin, M. A. in History, Faculty of History, Taras Shevchenko National University of Kyiv.

Максим Паркін, магістр історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ORCID ID: <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0007-7392-756X>

Received: 22.02.2024

Advance Access Published: April, 2024